

Sajber rat

Seminarski rad u okviru kursa
Racunarstvo i društvo
Matematički fakultet

Luka Vukotic
mi19120@alas.matf.bg.ac.rs

24. maj 2022.

Sažetak

Dati su odgovori na pitanja kako definisati sajber rat, kada, kako i zasto se on javlja. Pokazani su neki (navodni) primeri sajber ratovanja. Predstavljene su neke metode koje se koriste za napade u sajber prostoru, kao i uzorak heuristickog dijagrama za klasifikaciju tipova sajber napada. Dati su slikoviti primeri same anatomije i konstrukcije samih sajber napada, kao i razlozi za sve veci broj ljudi koji se bave sajber kriminalom a koji su verovatno ukljuceni u neki vid sajber rata. Takodje, u ovom radu su prikazane i najpopularnije vrste sajber napada kao i neki od nacina njihove prevencije. Pored price o sajber ratu i napadima na globalnom nivou poslednji segment ovog rad je posvecen sajber napadima u Srbiji kao i spremnosti nase drzave da odgovori na ovu sve ucestaliju pojavu.

Sadržaj

1	Uvod	2
2	Sta je sajber rat?	2
3	Ucestalost sajber napada	2
4	Zasto se javlja sajber rat?	4
5	Kako se javlja sajber rat?	4
6	Metode napada u sajber prostoru	5
7	Klasifikacija sajber napada	6
8	Najpoznatiji zabeleženi primeri sajber napada	7
9	Odbrana od sajber napada	8
10	Sajber napadi u Srbiji	9
	Literatura	9

1 Uvod

Sajber rat je potajan i nevidljiv za većinu. Naime on se odvija u sajber prostoru koga čine sve računarske mreže na svetu. **Sajber-prostor** se često definiše i kao peto ratno područje posle kopna, mora, vazduha i svemira za koje si već znamo. Termin sajber rata je koriscen u mnogim razlicitim kontekstima, ali u većini slucajeva sa sobom ne povlaci neki vid nasija na koji smo kroz istoriju navikli kada pomenemo samu rec rat. Sajber rat moze ukljucivati kineticke i nekineticke aktivnosti:

- Pod pojmom kineticke aktivnosti mislimo na aktivnosti koje se povezuju sa nekim vidom kretanja (npr. pokretanje vojnih snaga, bacanje bombi i koriscenje vojnog naoruzanja u nekom podrucju).
- Nekineticke aktivnosti su uglavnom usmerene ka bilo kom pristupu suparnickim sajber sistemima, kao sto su prisluskivanje, preuzimanje obavestajnih podataka itd...;

2 Sta je sajber rat?

Sto se tice neke univerzalne definicije ona jos uvek ne postoji. Naime, postoji znacajna debata medju ekspertima u ovoj oblasti o definiciji pojma sajber rata/ratovanja kao i da li tako nesto uopste postoji. Postoji tu dosta problema koji se javljaju prilikom pronalazenja univerzalne definicije. Prvi problem prilikom definisanja ovog pojma je to sto sajber ratovanje ne ispunjava tipicnu definiciju rata, ali ipak mnoge drzave imaju aktivne sajber operacije za napad i odbranu. Pored vec pomenutih problema, ekspanzionalni rast inetrneta i internet tehnologija dovodi do toga da sajber napadi budu sve rasprostranjeniji, i u ovakvom okruzenju uticaj zakona o sajber ratovanju moze biti veoma ogranicen. Ipak iako ne postoji prihvacena univerzalna definicija postoji vise razlicitih definicija koje mogu biti kandidati:

- Talinski prirucnik definise sajber rat kao sajber napad, u odbranbenoj ili napadnoj sajber operaciji, koji rezultuje u nasilju, smrti i/ili destrukciji. Nedostatak ove definicije - iskljucuje npr. sajber operacije dizajnirane da destabilizuju finansijski sistem nacionalne drzave
- DCAF odnosno zenevski centar za demokratsku kontrolu oruzanih snaga je usvojio sledecu definiciju: sajber rat je ratno ponasanje koje se sprovodi u virtuelnom svetu koristeći informacije, komunikacionu tehnologiju i mreze, sa namerom da poremeti ili unisti neprijateljske informacione i komunikacione sisteme;

3 Ucestalost sajber napada

Sto se tice ucestalosti sajber napada prakticno je nemoguće identifikovati/detektovati svaki sajber napad koji se dogodi. Neki napadi se mogu neopazeno odvijati godinama (veoma napredan sistem) , drugi su kratkotrajni ali za sobom ne ostavljaju tragove pomocu kojih bi mogli biti otkriveni. Takodje problem pravi i razvoj same tehnologije jer se sa razvojem povecava broj napada kao i njihova raznovrsnost, ali jedna od dobrih stvari je ta sto se poboljsavaju i odbrambeni mehanizmi kao i sistemi za detekciju napada. Deutsche Telekom AG (DTAG), nemacka kompanija za telekomunikacije, uspostavila je mrežu od 97 senzora koji služe kao sistem ranog upozorenja koji će u realnom vremenu pružiti sliku o tekucem sajber

napadima. Iako je većina senzora smestena u Nemackoj, DTAG takodje locira honeypots¹ i senzore u drugim neevropskim zemljama.

Top petnaest zemalja koje su DTAG senzori zabeležili kao izvor sajber napada istaknuti su na slici 1. Otprilike 20% navedenih sajber napada bilo je poreklom iz Ruske Federacije. Prve četiri navedene države, uključujući SAD, Nemacku i Tajvan, činile su 62% zastupljenih sajber napada. Ovi slučajevi pružaju sliku napada usmerenih na određeno geografsko područje, u ovom slučaju Evropu.

Table 1 Top 15 Source Countries for Cyberattacks in May 2013 [5]	
Source of Attack	Number of Attacks
Russian Federation	1 153 032
United States	867 933
Germany	831 218
Taiwan	764 141
Bulgaria	358 505
Hungary	271 949
Poland	269 626
China, The Peoples' Republic of	254 221
Italy	205 196
Argentina	167 379
Romania	153 894
Venezuela, Bolivarian Republic of	140 559
Brazil	140 281
Colombia	124 851
Australia	120 157

Slika 1: Top 15 zemalja izvora za sajber napade u maju 2013. [5]

---

¹Honeypot je racunarski sigurnosni mehanizam postavljen za otkrivanje, uklanjanje ili, na neki nacin, suzbijanje pokusaja neovlascene upotrebe informacionih sistema.

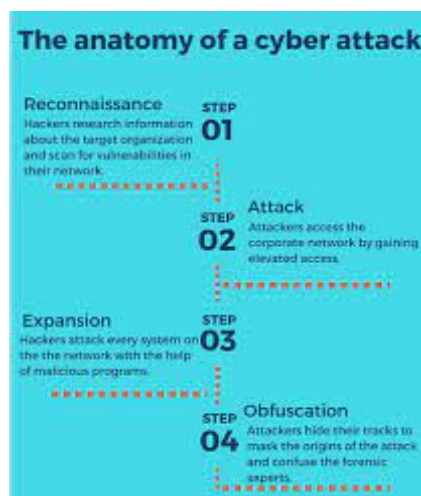
4 Zasto se javlja sajber rat?

Za manje drzave ili teroristicke oraganizacije upotreba DDoS (Distributed Denial of Service) napada je mnogo jeftinija (i takodje efikasnija) za pokretanje od konvencionalnih ratnih oruzja i metoda napada protiv naprijatelja, koji uglavnom poseduje veci kolicinu resursa, vojne opreme, vojnih snaga, novca i generalno je veca vojna sila. Samom pojavom sajber rata pojavilo se i novo zanimanje pod nazivom sajber napadac. Sajber napadac za iznajmljivanje je profitabilan posao za one koji su ranije bili samo sajber kriminalci. Kao sto su primetili mnogi, sajber kriminalci mogu postati sajber ratnici za iznajmljivanje. Ovaj lagani prelazak sa sajber kriminalca na sajber ratnika/napadaca sugerise to oslanjanje na strogo razgranicavanje izmedu dve aktivnosti. Nije cesta pojava i da skolovani programeri poneseni novcem i materijalnom dobiti uplivaju u vode sajber kriminala sto cemo kasnije navesti u poglavlju o najpoznatijim zabelezenim sajber napadima. Pored same lakoce napada i kolicine ulozenih resursa prilikom izvodjenja napada, sajber napadi su takodje dosta efikasniji od konvencionalnih/kinetickih napada. Takodje steta koja se napravi prilikom sajber napada kao i prikupljene informacije mogu pomoci i u slucaju same kineticke bitke. Primer za ovako nesto je onesposobljavanje raketne odbrane neke drzave koja je digitalno kontrolisana. Sajber kriminal i sajber napadi mogu dugorocno dovesti do povecanja sajber napada. Sami sajber napadi imaju sposobnost da poremete nacin zivota obicnih ljudi (npr. kaos koji bi se desio da se izvrsi sajber napad na neki bankomat ili banku i racune u njoj). Takodje medjusobna povezanost globalnih finansijskih institucija povecava rizik za sajber napad. Ukoliko dodje do napada na neku od finansiskih filijala sirom sveta moguće je preko nje pristupiti zasticenim podacima iz drugih filijala koje su povezane sa hakovanom.

5 Kako se javlja sajber rat?

Vecina ljudi je nekada culo za neki od sajber napada koji su se dogodili u Srbiji ili svetu ali celokupna pozadina tog odredenog dogadjaja je u vecini slucaja tajna ili skrivena. Naime, u vecini slucajeva je pre jednog usepsnog napada vise puta pokusan sajber napad sa istim ciljem ali razlicitim metodama. Kada navodimo sam pojam rata moraju da budu ukljucene dve strane koje se medjusobno sukobljavaju. Veliki broj strucnjaka vec godinama navodi kako se u sajber prostoru, tacnije putem sajber napada sprovodi treci svetski rat (uglavnom navode sukobe Ruske Federacije i Sjedinjenih Americkih Drzava), sto je mozda jos uvek preuvelicano ali samim razvojem tehnologije nema sumnje da ce sajber napadi u buducnosti imati veliku ulogu u svim vecim sukobima kako izmedju drzava tako i izmedju odredenih korporacija koje jedna drugoj predstavljaju konkurenciju.

Prilikom sajber napada koriste se razni vektori, kako tehnoloski tako i organizacioni. Napadi traze ranjivost u bilo kom od delova koji cine sajber prostor. Istrazivanjima je otkriveno da je veca verovatnoca da ce odredjene vrste napada poteci iz odredenih drzava i regiona. Na primer 75 procenata dobavljacka internat usluga koji sadrze najvise phishing prevara poticu iz Sjedinjenih Americkih Drzava.

Slika 2: Slikovito prikazan proces sajber napada

6 Metode napada u sajber prostoru

Table IV
Top 5 Attack Types in May 2013 [5]

Description	Number of Attacks
Attack on Server Message Block (SMB) protocol	5 970 973
Attack on Secure Shell (SSH) protocol	660 350
Honeytrap Attacker on Port 161	439 981
Attack on Port 5353	288 136
Attack on Netbios protocol	269 211

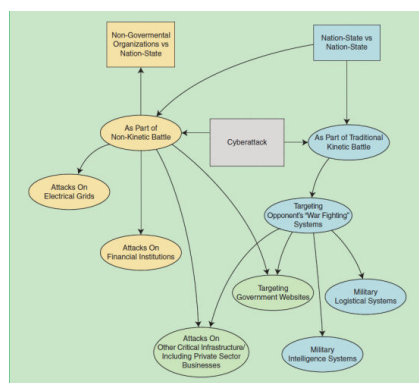
Slika 3: Neke od zabelezenih metoda sajber napada

Kada pricamo o samim metodama napada u sajber prostoru njih ima neograniceno mnogo, jer se sa razvojem racunarskih tehnologija povecava broj razlicitih nacina samog napada. Veliki uticaj kada pricamo o metodama prilikom izvodjenja sajber napada predstavljaju ciljevi samog sajber napada. Sajber napadi sa kojima se susrecu obicni ljudi u svakodnevnicima mogu se nazvati nasumicni napadi. Nasumicni napadi se najcesce desavaju u masovnim kampanjama gde nije targetirana jedna meta, vec se malware plasira ka velikom uzorku meta svih dimenzija, a rezultat je po principu “ ko se upeca – upeca“. Ovakav tip napada primenjuju najcesce distributeri ransomware-a, botnet CC-a itd gde je sustina u masovnosti, ne u pojedinacnom cilju. Targetirani napadi su dosta kompleksniji a samim tim zahtevaju i posvecenost napadaca, gde je odvijanje celog napada unapred pripremano, kao i celokupna logistika njemu pridruzena.

Na prikazanoj slici iznad se vidi 5 najpopularnijih vrsta napada otkrivenih u maju 2013te koje je otkrio sistem za identifikaciju napada koji je postavio DTAG. Kao sto se sa slike moze videti vise od 50 procenata ovih

napada je na Server Message Block protokolima. Takodje SCADA sistemi su posebno osetljivi na sajber napade, a time i poprilično privlacni za sajber napadace. Naime SCADA, ili sistem nadzorne kontrole i prikupljanja podataka se koristi za kontrolu, pracenje i analizu industrijskih uređaja i procesa. Sistem se sastoji od softverskih i hardverskih komponenti i omogućava daljinsko prikupljanje podataka kao i prikupljanje na licu mesta. Ovim sistemom se omogućava kompanijama da daljinski upravljaju industrijskim lokacijama kao sto su na primer vetroparkovi itd... Kako su SCADA sistemi sve vise povezani sa drugim mrežama, ukljucujuci i internet, samo povećavanje sanse za spoljasnju napad se prirodno desava.

7 Klasifikacija sajber napada

Slika 4: Proces odvijanja samog napada

Sajber napade mozemo podeliti po nivoima pokretanja i nivoima na kojima moze doći do sajber napada:

- Vlada naspram vlade (u pogledu kineticke bitke)
- Asimetrično ratovanje: nedržavni akter protiv sopstvenih agencija ili dobavljača, ili druge vlade (pod nedržavnim akterom se misli na razne teroristicke grupe, politicke grupe...)
- Vlada protiv kritične infrastrukture druge vlade
- Krivичno nadahnuti hakeri naspram pojedinacnih korisnika;

Pored ovakve podele mozemo navesti i različite vrste napada po kojima ih mozemo podeliti:

- Phishing (pecanje) - napadi ove vrste su izuzetno cesti i ukljucuju slanje velikih kolicina lazne elektronske poste na ime nekog pouzdanog izvora (npr. vasa banka). Elektronske poruke cesto izgledaju kao legitimne, ali povezuju primaoca sa zlonamernom datotekom ili skriptom dizajniranom da omoguci napadacima pristup vasem uređaju.
- MitM ili Man in the Middle - ova vrsta napada se javlja kada napadac presrece dvostranu transakciju, ubacujuci se u sredinu. Odatle sajber napadaci mogu da krađu podatke i da njima manipulisu tako

prekidajući saobraćaj. Ova vrsta napada obično iskoriscava bezbedonosne propuste u mrezi, ko sto je neobezbedjen javni Wi-Fi, da bi se ubacio izmedju uredjaja posetioca i mreze.

- Dos ili Denial of Service - ovi napadi funkcionisu tako sto preplavljuju sisteme, servere ili mreze saobraćajem radi preopterećenja resursa i propusnog opega. Rezultat ovog napada je sistem koji nije u stanju da obradi ili ispuni zahteve korisnika. Pored DoS postoji i DDoS ili Distributed Denial of Service. DoS napadi prezasicuju sistemske resurse sa ciljem da ometaju odgovor na zahteve korisnika. Sa druge strane DDoS napad se pokrece sa nekoliko zarazenih host masina sa ciljem da se postigne uskracivanje usluge i da se sistem iskljuci. Ova vrsta napada je pogotovo opasna u slucaju vojnih operacija (npr. potpuno iskljucivanje protivraktnog sistema sto moze dovesti do ozbiljnih posledica).

Pored ovih navedenih postoji jos dosta vrsta kao sto su Malware (zlonamerni softveri), SQL injetion itd...;

8 Najpoznatiji zabelezeni primeri sajber napada

Dok je Rusija jos uvek bila u sastavu Sovjetskog saveza 1982. godine, deo njene Trans-sibirskog gasovoda eksplodirao je, navodno zbog implementiranog malvera u piratskoj verziji kanadskog softvera koji je podmetnula CIA. Malver je izazvao malfunkciju u SCADA sistemu koji je pokretao kompletan gasovod. Hakeri su 2008. godine tokom Gruzijuskog rata, odnosno rata u Juznoj Osetiji, obarali Ruske, Osetijske, Gruzijske i Azerbejdzanske sajtove. Sajber napadi koje su predvodili Rusi: Postoje tvrdnje da su ruske tajne sluzbe organizivale nekoliko DDoS napada kao deo njihovog sajber ratovanja protiv drugih drzava, najpoznatiji slucajevi su napad na Estoniju 2007. godine, i na Juznu Osetiju, Gruziju i Azerbejdzan 2008. godine. Jedan od identifikovanih hakera rekao je da je bio placen od strane FSB-a da vodi hakerske napade na NATO kompjutere. Studirao je informatiku u Sektoru za odbranu informacija, sto nam pokazuje veoma laku tranziciju u sajber kriminal ljudi koji su skolovani u sektoru informacionih tehnologija.

Iran je bio zrtva i predator u nekoliko operacija sajber ratovanja. Smatra se vojnom silom u procvatu te je stoga interesantna meta ovakvih napada. Septembra 2010, Iran je napadnut Staksnet crvom, sa namerom da se specificno pogodi nuklearno postrojenje Natanz. To je bio kompjuterski crv od svega 500 kilobajta koji je zarazio 14 industrijskih sajtova u Iranu, ukljucujuci i Natanz postrojenje. Iako pravi tvorci Staksneta nikada nisu identifikovani, smatra se da su ga razvili napadaci iz SAD-a i Izrael-a i zajedno ga i pustili u pogon. Taj crv je, smatra se, najnapredniji komad malvera ikada otkriven i znacajno je uticao na poimanje opasnosti sajber ratovanja, kao i na razvijanje naprednijih i kvalitetnijih nacina odbrane od ovakvih vrsta napada.

U ratu protiv Hezbolaha 2006 godine, Izrael tvrdi da je doslo do sajber ratovanja tokom sukoba. Obavestajne sluzbe Oruzanih snaga Izraela su dosli do podataka da je nekoliko zemalja na Bliskom istoku unajmilo ruske hakere i naucnike da rade za njih. Kao rezultat toga Izrael je posvetio posebnu paznju sajber taktici i postao time, jedna od retkih drzava u svetu, pored SAD, Francuske i jos nekoliko zemalja, koja se bavi

planiranjem za sajber rat. Mnoge međunarodne IT kompanije se sele i pocinju da istrazuju područje Izraela. Ricard Klark dodaje da su "nasi izraelski prijatelji naučili ponesto o programima na kojima mi radimo već dve decenije". Septembra 2007. godine, Izrael je izvršio vazdušni napad na Siriju. Namenska industrija SAD-a kao i vojni izvori spekulisu da su izraelci možda koristili sajber ratovanje kako bi omogućili svojim avionima da prodju neopazano sirijski radar, što nas vraća na pricu koji smo imali vezanu za opasnost DDoS napada i njihovu važnost u samim oružanim sukobima.

9 Odbrana od sajber napada

Odbranu od sajber napada u svakodnevnom zivotu mozemo podeliti u tri faze:

1. Faza pre napada Niko ne može da zna u kom tačno trenutku će biti napadnut, ali postoje koraci koji mogu minimizirati takvu mogućnost. Prva i najbitnija stavka vezana za odbranu od sajber napada je edukacija ljudi o samim napadima. Veoma je bitno da ljudi shvate koje sve vrste pretnji postoje i kako na njih da reaguju. Jedan od primera svećih sajber napada je biznis imejl prevara koja je još poznata kao BEC ili direktorska imejl prevara. Kod ove vrste prevare napadac, pretvarajući se da je neko od rukovodilaca kompanije (finansijski ili generalni direktor), šalje imejl nekom od zaposlenih sa zahtevom da se izvrši transfer novca ili da mu pošalje lozinku. Primalac ovakve poruke mora da bude oprezan i da proveriti da li u takvom zahtevu ima nećeg neuobicaćenog. Na primer, da li je ton u kome je napisan imejl neuobicaćeno formalan ili pak previše neformalan? Da li je nešto drugacije kada je u pitanju font ili odvajanje reci/recenica? Ako jeste, primalac bi trebalo da detaljnije pogleda imejl adresu. Možda na prvi pogled izgleda isto, ali kada se obrati pažnja moguće je da je neko slovo zamenjeno ili potpuno drugacije.

2. Faza u toku napada Jedna od najgorih stvari koje mogu da nas zadese je da nas sajber napad uhvati nespremlne. Najboji način da se ublaže posledice sajber napada je da postoji detaljan i dobro uvezban plan reaganja u slučaju incidenta koji se momentalno može pokrenuti. Plan bi trebalo da sadrži više detalja, uključujući i informacije o tome koga kontaktirati. Bitno je da napad prijavite nadležnim državnim organima. U Srbiji se sajber napadi prijavljuju Odeljenju za visokotehnoloski kriminal, odnosno policiji koja takve prijave šalje pomenutom odeljenju. Takodje, jako bitna stvar je da obavestite ljude u svojoj okolini da se paze stvari koje su se vama dogodile kako bi se sledeći put prepoznao napad na vreme. Možda sve ovo zvući kao previše posla, i verovatno većina ljudi nema previše vremena da se bavi ovakvim stvarima ali je najbitnije postojanje svesti o samoj mogućnosti napada.

3. Faza nakon napada Ukoliko dodje do napada morate pozvati ljude koji su stručni u ovoj oblasti koji moraju da otkriju na koji način se taćno napad odvijao. Da li je do napada došlo zbog loše konfiguracije web servera? Nisu urađene zakrpe za Windows radne stanice? Web proxy podešavanja daju previše ovlašćenja? Identifikujte izvor kako bi sprecili da ponovo budete napadnuti na isti način. U suprotnom, naci ćete se u zaccaranom krugu stalnog ciscenja i ponovnih infekcija (ove stvari su pogotovo bitne za kompanije i zaposlene u njima). Potrebno je da razumete ranjivosti koje su napadaci eksploatisali, i potruditi se da u buduće preduzmete sve odbrambene mere.

10 Sajber napadi u Srbiji

Srbija se u junu 2021. godine nasla na sedmom mestu globalne liste zemalja po broju napada na industrijske racunare, prema podacima kompanije "Kaspersky". Prema podacima RATEL-a na svakih 39 sekundi desi jedan sajber napad u nasoj zemlji. Problemi u vezi sa hakerskim napadima sve su cesci kako u svetu, tako i u Srbiji, zato sto postajemo sve zavisniji od tehnologije. Naime, sto je jedna drzava razvijenija i sto vise koristi naprednu tehnologiju postaje ranjivija i ugrozenija od sajber napada. Eksperti za ovu oblast navode da je jedan od glavnih problema slab mehanizam odbrane, ali oni dodaju da napredak u Srbiji postoji. Istrazivanje koje je sprovedeno u 69 gradova i opstina u Srbiji pokazuje da 58 posto lokalnih samouprava nije proveravalo bezbednost mreze, a niko od anketiranih nije u poslednjih godinu dana testirala plan oporavka u slucaju kolapsa sistema. Dok takodje postoji podatak da 47% lokalnih samopurava bilo meta sajber napada, a 12% ni ne zna da su bili napadnuti.

Literatura

- [1] Angelyn Flowers, Sherali Zeadally, Cyberwar: The What, When, Why, and How Article in IEEE Technology and Society Magazine · September 2014, <https://technologyandsociety.org/cyberwar-the-what-when-why-and-how/>
- [2] F. Schreier, On Cyberwarfare: DCAF Horizons 2015 Working Paper. Geneva: Defense Center for Armed Forces, 2013.
- [3] J. Lewis, "Cyberwar thresholds and effects," IEEE Security and Privacy, pp. 23–29, Sept./Oct. 2011.
- [4] W. Jones, "Declarations of cyberwar: What the revelations about the U.S.-Israeli origin of Stuxnet mean for warfare," IEEE Spectrum, pp. 18, Aug. 2012
- [5] Deutsche Telekom AG, "Overview of current cyber attacks;" <http://www.sicherheitstacho.eu/>, accessed June 6, 2013.
- [6] R. O'Harrow, Jr., Zero Day: The Threat in Cyberspace. New York, NY: Diversion Books, Washington Post E-Book, 2013.
- [7] B. Obama, "Executive order 13636: Improving critical infrastructure cybersecurity," Federal Register, vol. 78, no. 33, part III, Feb.19, 2013.
- [8] Sajber rat Wikipedia
- [9] <https://www.euronews.rs/srbija/drustvo/25537/jedan-sajber-napad-na-svakih-39-sekundi-srbija-u-vrhu-po-broju-hakerskih-upada/vest>